

Juliana Beňová¹

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

<https://orcid.org/0000-0002-2764-2375>

CUDZIE SLOVÁ A STAROPAZOVSKÉ VÝRAZY Z CUDZÍCH JAZYKOV V LINGVISTICKOM DIELE EVANJELICKÉHO KŇAZA VLADIMÍRA HURBANA VLADIMÍROVA

Štúdia sa venuje problematike cudzích slov v staropazovskom nárečí v jazykovednom diele Vladimíra Hurbana Vladimírova (VHV) v období medzi dvoma svetovými vojnami. Staropazovské nárečie vnímal V. Hurban ako osobitú formu slovenčiny a prevzaté výrazy v ňom považoval za integrálnu súčasť národného jazyka, preto sa ich usiloval opísať a kategorizovať. Výsledkom jeho skúmania bolo niekoľko textov zameraných na prítomnosť cudzích slov v pazovskom nárečí a vytvorenie dvoch neúplných výkladových slovníkov. Najucelenejším je slovník staropazovských slov z cudzích jazykov, ktorý vyšiel ako súčasťou článku *Cudzíe výrazy v pazovskom nárečí* v roku 1938 v časopise *Náš život*. Slovník obsahuje takmer štyristo lexikálnych jednotiek s vysvetlením významu a uvedením pôvodu. Druhý Hurbanov slovník sa zachoval iba v rukopise a obsahuje asi tisícšesťsto slov latinského pôvodu. Cieľom Hurbanovej lingvistickej činnosti bolo komplexne zachytiť cudzie slová v staropazovskom nárečí, ozrejmiť pôvod a legitimizovať ich používanie v každodennej komunikácii.

Kľúčové slová: Vladimír Hurban Vladimírov, staropazovské nárečie, slová cudzieho pôvodu, jazykovedné práce, lexikografické diela

Slovenčina v enkláve. Jedným z dôležitých nosníkov menšinovej kultúry je práve jazyk. Takmer tristo rokov sa v podmienkach odlúčenia od materskej krajiny formoval, rozvíjal a profiloval jazyk Slovákov žijúcich vo Vojvodine. V rámci niekoľkých migračných vln osídľovalo najjužnejšie časti Uhorska (Báčka, Banát, Srijem) slovenské etnikum, ktoré tu nachádzalo nové možnosti uplatnenia a existencie. Aj ďaleko od hraníc domova si Slováci uvedomovali potrebu zachovania homogénosti v rovine rodinných tradícií, spoločenských i etických hodnôt, no

¹ julianabenova73@gmail.com

najmä v oblasti jazyka a kultúry. Slovenský jazyk sa tak stal nielen základným komunikačným prostriedkom, ale aj atribútom pre zachovanie národnej identity a sebaidentifikácie v multietnickom a multilingválnom prostredí. Do nového životného priestoru si Slováci priniesli jazyk, ktorým nielen komunikovali, ale postupne ho aj kontinuálne rozvíjali, modifikovali a regulovali.

Po vzniku samostatnej Československej republiky (ČSR) sa slovenčine dostávala značná pozornosť nielen v materskej krajine, ale aj v slovenských jazykových enklávach. Problematike postavenia, fungovania a ďalšieho rozvoja národného jazyka, ktorý začína plniť špecifické funkcie, sa venujú lingvisti, kultúrni pracovníci i laici. Bokom nezostali ani vojvodinskí Slováci, ktorí sa už začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia aktívne zapájali do politických i kultúrnych „zápasov“ o podobu slovenčiny a prezentovali vlastné lingvistické teórie. Mnohí kultúrni pracovníci, kňazi a učitelia predkladali verejnosti vlastné poznatky z oblasti slovenského pravopisu a porovnávacej gramatiky s cieľom ozrejmovať a vysvetľovať lingvistické javy. Hoci vzdialení od materskej krajiny, nositelia slovenčiny si uvedomovali dôležitosť a nevyhnutnosť ovládania jazyka, jeho rozvoja a v istej miere i regulovania a kultivovania. Práve v menšinovom prostredí tak vznikla „potreba intenzívnejšieho udržania jazykového povedomia a fundamentálnej úrovne ovládania slovenčiny“ (Koruniak, 2020: 160), pretože oproti materskému územiú slovenský jazyk podliehal „diferenciačne cudzím a mimojazykovým vplyvom“ (Koruniak, 2020: 160). Predovšetkým predstavitelia slovenskej inteligencie sa usilovali prostredníctvom populárno-náučných textov o slovenčine vplyvať na používateľov jazyka v zmysle kultivačných zásahov i reforiem v kodifikácii. Základné tézy týkajúce sa pozície slovenčiny v slovenskej enkláve vytvárali najmä cirkevní hodnostári a učitelia, medzi ktorými si snád najviac pozornosti zasluhujú evanjelický kňaz v Erdeviku, publicista a dialektológ Ladislav Zgúth a pazovský evanjelický kňaz, publicista a dramatik Vladimír Hurban Vladimírov. Obaja kňazi apelovali na slovenskú menšinu v oblasti gramatiky i ortografie s cieľom pozdvihnúť jazykovú kultúru a ovládanie slovenčiny u miestneho obyvateľstva.

Štandardizácia i revitalizácia slovenčiny, jej opis a objasňovanie pravidiel sa v dvadsiatych rokoch 20. storočia dostali do centra pozornosti slovenského evanjelického kňaza Vladimíra Hurbana Vladimírova (1884 – 1950)², ktorý pôsobil

² Vladimír Hurban Vladimírov (vlastným menom Vladimír Konštantín Hurban; uverejňujúci aj pod pseudonymom VHV) je známy ako úspešný dramatik, literát a publicista. Po štúdiách na gymnáziu v Záhrebe a teológii vo Viedni a v Bratislave pôsobil ako učiteľ, kaplán a neskôr ako evanjelický farár v Starej Pazove, kde sa venoval aj literárnej a publicistickej činnosti. Písal divadelné hry, teoretické práce o divadle a literatúre, ale aj prózy či jazykovedné štúdie. Bol novátorom v oblasti témy a experimentoval s kompozíciou. Je autorom viacerých drám, historických hier i veselohier, rozhlasových hier, napísal operetné libretá a patrí k priekopníkom v tvorbe filmového scenára. Podrobne o živote a diele Vladimíra Hurbana Vladimírova pozri napríklad v publikácii VHV: *Vlastný životopis* alebo v *Zborníku Spolku vojvodinských Slovákov 8 – 9*.

v juhovýchodnej časti Sriemu, v mestečku Stará Pazova. V období konštituovania spisovnej slovenčiny sa V. Hurban aktívne zapájal do polemík o slovenskom jazyku, využívajúc najmä publicistiku a kňazské a pastoračné možnosti i skúsenosti. V miestnych periodikách publikoval popularizačné i teoretické práce o jazyku a zároveň organizoval praktické kurzy spisovnej slovenčiny (hodiny slovenského jazyka určené najmä miestnemu úradníctvu). V čase, keď sa spisovná slovenčina usilovala etablovať medzi Slovákami žijúcimi ďaleko od materskej krajiny, zaniatený kňaz nastolil ideu pozdvihovania a posilňovania povedomia Slovákov o materinskom jazyku. Jeho primárnym cieľom bolo pomocou praktických školení, odborných textov a populárno-náučnej publicistiky približovať gramatiku a najnovšiu kodifikáciu spisovnej slovenčiny miestnemu jazykovému spoločenstvu.

Skúmanie staropazovského nárečia. Na slovenský jazyk nazeral Vladimír Hurban Vladimírov ako na dynamický jav a uvedomoval si, že jeho aktuálna podoba sa odvíja od spoločensko-kultúrnych činiteľov, od teritoriálneho rozšírenia a najmä od medzijazykovej interferencie – jazykového transferu. Pri úvahách o jazyku a v lingvistických analýzach tak nevynechal ani problematiku cudzích výrazov v slovenčine, najmä v staropazovskom nárečí, ktoré dokonale ovládal a prirodzene používal.

Ešte na začiatku 20. storočia sa mladý V. Hurban zapojil do dialektologických výskumov, keď spolupracoval s Františkom Pastrnkom na projekte terénneho skúmania slovenských nárečí v Srbsku. Výsledky Pastrnkovej ankety boli postupne uverejňované v jednotlivých ročníkoch časopisu *Slovenské pohľady*, avšak v nasledujúcom období „výskum slovenských nárečí v Srbsku stagnoval“ (Hríbová, 2020: 245). Na činnosť kultúrnych a osvetových pracovníkov venujúcich sa problematike staropazovského nárečia nadviazal neskôr Benjamín Kamenár, ktorý „mapoval slovnú zásobu slovenského nárečia v Starej Pazove“ (Koruniak, 2020: 23) a výskumy zhrnul do niekoľkých prác zameraných na staropazovské nárečie³. K podrobnejšiemu skúmaniu staropazovského nárečia sa V. Hurban vrátil v tridsiatych rokoch 20. storočia, pričom vo viacerých prácach sa zamerával práve na prítomnosť cudzích slov v tomto nárečí a jazykové interferencie reflektujúce sa v ňom.

Staropazovské nárečie vnímal V. Hurban ako osobitú formu slovenského národného jazyka. O cudzích slovách neuvažoval z hľadiska potrebnosti, funkčnosti či vhodnosti v slovenčine a nevšimol si ani následky ich používania v zmysle oslabovania jazykového sebavedomia. Prevzaté lexémy chápal ako integrálnu súčasť národného jazyka a ich používanie nepovažoval za narušovanie

³ V rokoch 1902 – 1904 uverejnil B. Kamenár v časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti texty týkajúce sa názvov jedál a nápojov, náradia a nástrojov a liekov používaných v Starej Pazove. Podrobne pozri *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, konkrétne 1902, roč. 5, č. 6, s. 100; 1903, roč. 6, č. 1, s. 6 – 8; 1904, roč. 7, č. 4, s. 58.

vedomia národnej identity. V jazykovedných príspevkoch zasielaných do súdobých slovenských periodík (najmä do časopisov *Národná jednota* a *Náš život*)⁴ sledoval najmä pôvod cudzích slov a ich integrovanosť do výrazovej sústavy miestneho nárečia i slovenčiny vôbec.

Ani slovenčina staropazovských Slovákov nezostala voči preberaniu slov imúnna a vďaka jazykovému transferu sa do nej dostali cudzie lexémy, ktoré V. Hurban predstavil prostredníctvom čiastkových slovníkov. Pomerne rozsiahly výkladový slovník uverejnil v roku 1938 v časopise *Náš život* a nazval ho *Cudzie výrazy v pazovskom nárečí* (v slovníku sa nachádza podrobne opísaných takmer štyristo lexikálnych jednotiek). Ďalší Hurbanov slovník sa zachoval iba v rukopise, nie je datovaný a nesie názov *Pazovské výrazy z cudzích jazykov (písané foneticky)*⁵. Tento slovník je abecedným súpisom takmer tristo slov v staropazovskom nárečí prevzatých z cudzích jazykov – pri lexémach zaradených do súpisu však abscentuje vysvetlenie významu, chýbajú tiež údaje o pôvode, výslovnosti a gramatike vysvetľovanej lexémy, je to holý súpis výrazov prevzatých z iných jazykov. Uvedené slovníky považujeme za výsledok Hurbanovho skúmania prítomnosti cudzích výrazov v staropazovskom nárečí, ktoré autor uskutočňoval v tridsiatych rokoch 20. storočia. Okrem výskumu cudzích slov v nárečí sa zamerával aj na problematiku latinských slov a biblických mien.

Viacere štúdie venované staropazovskému nárečiu zasielal V. Hurban do novín a časopisov, niektoré však zostali len v rukopise či strojopise v jeho pozostalosti uložené v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Starej Pazove (SEAVC). Obsah jednotlivých dokumentov (publikovaných a rukopisných) reflektuje, že V. Hurban plánoval vydanie slovníka staropazovských výrazov prevzatých z cudzích jazykov a vydanie slovníka latinských a biblických slov v slovenčine. Toto tvrdenie dokladujú texty zamerané na staropazovské nárečie doplnené o slovník cudzích slov v pazovskom nárečí, ktoré V. Hurban v tridsiatych rokoch 20. storočia publikoval časopisecky (VHV, 1933b; VHV, 1938), text s dodatkami k slovníku zaslaný redakcii časopisu (strojopisný dokument)⁶ a napokon aj pomerne obsiahly rukou písaný slovník zachytávajúci najmä slová latinského a gréckeho pôvodu.

⁴ Spoločensko-politický týždenník Slovákov žijúcich vo Vojvodine *Národná jednota* vychádzal v rokoch 1920 – 1941. Časopis *Náš život: časopis Matice slovenskej v Juhoslávii* bol zameraný na literatúru a kultúru a vychádzal v rokoch 1933 – 1947 v Báčskom Petrovci.

⁵ Dokument (strojopis) s názvom *Pazovské výrazy z cudzích jazykov (písané foneticky)* je uložený v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Starej Pazove (Srbsko) pod prírástkovým číslom RSK0000pazo/4461.

⁶ V Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Starej Pazove sa pod prírástkovým číslom RSK0000pazo/4460 nachádza dokument nazvaný *Dodatky ku Slovníku cudzích výrazov v Staro-Pazovskom nárečí*. Dokument má slovníkovú formu (abecedne usporiadané slová s vysvetlením významu a údajmi o ich pôvode) a v závere je autorova upozorňujúca poznámka adresovaná redakcii, v ktorej Hurban žiada „dodatky umiestniť do slovníka“.

Cudzie slová v staropazovskom nárečí. Už v počiatocnom bádani staropazovského dialektu si Hurban uvedomoval, že toto nárečie je špecifickým typom nárečia, ktoré „nemožno stotožniť so žiadnym nárečím na Slovensku,“ (Maričová, 2006: 151) a formovalo sa jednak vo vzájomnom styku s inými nárečiami a jednak pod vplyvom jazykovej interferencie, najmä srbčiny a maďarčiny: „Staropazovania, ktorí roku 1770 prišli sem zo Slovenska, pod vplyvom svojho nového kraju počali miešať do svojho nárečia v prvom rade srbské slová. (...) ďalej máme mnoho maďarských výrazov a hlavne preto, že sa v prvých časoch kolonizácie Starej Pazovy pripojili k Slovákom i Maďari z Dolnej zeme (...) ale tiež i niektoré výrazy maďarské“ (VHV, 2014: 84). K dvom hlavným jazykovým vplyvom (srbčina a maďarčina) pridáva Hurban aj ďalšie: „vtisly sa do pazovského nárečia i iné výrazy, menovite z nemeckého jazyka“ (VHV, 2014: 84), ktorý bol vtedy úradným jazykom, a prostredníctvom nemčiny dostali sa do pazovského nárečia aj slová z francúzštiny a z latinčiny. Okrem spomínaných zdrojových jazykov upozorňuje Hurban aj na „starodávne slová, slovenské, dnes už skoro neupotrebované“, (VHV, 2014: 84), na biblické výrazy, na turcizmy sprostredkované srbčinou, na slová „cigánske“ a na neznáme, pri ktorých „nemožno zistiť, ako nastaly“ (VHV, 2014: 84).

Na problematiku cudzích slov nazeral V. Hurban skôr intuitívne než vedecky a pri skúmaní jazyka vychádzal najmä z dostupnej lingvistickej literatúry, ktorá sa nachádzala v knižnici na fare v Starej Pazove. Mohol sa opierať o diela Samuela Czambela (najmä *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*), o gramatiku *Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis* Jána Damborského a o prvú kodifikačnú príručku *Pravidlá slovenského pravopisu*. Okrem toho udržiaval V. Hurban čulú korešpondenciu s redakciou časopisu *Slovenská reč* (listy evidované v archíve SEAVC) a vo vlastných lingvistických prácach často reagoval na články iných autorov, čo dokazuje, že hoci bol predovšetkým evanjelický kňaz, v oblasti lingvistiky sa celkom slušne orientoval.

Ako sme už uviedli, do Hurbanovho zorného uhla jazykovedných výskumov sa cudzie slová prítomné v staropazovskom nárečí dostali začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia, keď zaznamenávame prvé texty venované tejto problematike. Už v januári 1933 uverejnil v *Národnej jednote* krátku úvahu o pravidlách písania cudzích slov pod názvom *Ako písať cudzie slová* a ešte v tom istom roku v časopise *Náš život* publikoval *Slovník staro-pazovských výrazov z cudzích jazykov*, neskôr korigovaný a doplnený.⁷ Vrcholom Hurbanovho jazykovedného skúmania cudzích

⁷ Hurbanove texty venované skúmaniu cudzích slov v staropazovskom nárečí vychádzali časopisecky alebo sa zachovali v rukopise. Viaceré z nich boli zaradené do súborného diela jazykovedných prác Vladimíra Hurbana, ktoré vyšlo pod názvom *Vladimír Hurban Vladimírov: Jazykovedné práce*. Zostavovateľka a editorka publikácie Anna Maričová rozdelila Hurbanove jazykovedné texty do troch kapitol. Prvú časť publikácie tvoria práce, ktoré VHV publikoval v rokoch 1927 – 1940 vo vojvodinských periodikách (dvadsaťdva príspevkov bolo uverejnených v *Národnej jednote*, tri

slov v rodnom nárečí je text *Cudzie výrazy v pazovskom nárečí*, obsahujúci krátku vstupnú štúdiu a následný pomerne rozsiahly slovník, uverejnený v časopise *Náš život* v roku 1938.

Začiatky Hurbanovej cesty za cudzími výrazmi v staropazovskom nárečí môžeme nájsť už v jeho prvých kratučkých poviedkach, ktoré napísal ešte ako študent záhrebského gymnázia na základe toho, čo počul od rodákov. Spomínané poviedky sa neskôr dostali do monografie o Starej Pazove, v ktorej sa jej autor Karol Lilge venuje aj deskripcii staropazovského nárečia, pričom ho analyzuje prostredníctvom jednotlivých jazykových rovín (gramatické kategórie, slovtvorba, názvoslovie a frazeológia) a nárečie ilustruje práve Hurbanovými poviedkami. Do kapitoly nazvanej *Krajomluva a Spevy* v monografii venovanej Starej Pazove (Lilge, 1932) zahrnul K. Lilge okrem lingvistických objasnení a nárečových textov aj súpis cudzích slov, ktoré „sa úplne udomácnily v staropazovskej mluve“ (Lilge, 1932: 211). Súpis obsahuje asi stopäťdesiat slov cudzieho pôvodu bez abecedného usporiadania, ku ktorým je uvedený slovenský ekvivalent, avšak bez kvalifikátora pôvodu. V monografii *Stará Pazova* tak K. Lilge poskytol obraz o prítomnosti cudzojazyčných prvkov v staropazovskom nárečí a pokúsil sa o jednoduchú analýzu ich vplyvu na lexikálnu rovinu jazyka. Všimol si predovšetkým pracovnú a sociálnu oblasť, v ktorých sa cudzie výrazy vyskytujú. Podľa K. Lilgeho z maďarčiny pochádzajú najmä hospodárske výrazy (*ketejffik* – povraz slúžiaci na priviazanie koňa; ohlávka), názvy oblečenia (*bekeč, ľajblík, cipele*) a mená koní (*Tindír, Madáz, Vitéz*); nemčina sa uplatnila pri pomenovaní náradia a remeselníkov (*šraubštok, tišler, šuster, šloser, šnajder, cimrman*); zo srbčiny boli prevzaté názvy úradných miestností a pomenovania niektorých úradníkov i zamestnaní (*bouvdáš, trgovec, gospodár*), kým napríklad pre Žida sa zaužívalo oslovenie *pán* (Lilge, 1932: 213). Tendenciu prirodzene používať výrazy cudzieho pôvodu v staropazovskom nárečí dokazujú aj slová a slovné výrazy v textoch, ktoré Karol Lilge začlenil do kapitoly o nárečí na ilustráciu výskytu cudzích slov. Ako sme už vyššie uviedli, autorom týchto textov je práve Vladimír Hurban. Nejde tu celkom o pôvodnú umeleckú Hurbanovu tvorbu, dva texty mladý Hurban spísal na základe rozprávania obyvateľov Starej Pazovy (*Chvastaví ľudia* a *Prvý polazovník*) a jeden text je pôvodný (*Ako raz piati hostili sa za kúsok papiera*) – Hurban ho označuje ako „skutočnú udalosť z časov hranice“ (Lilge, 1932: 215 – 218). V kratučkých poviedkach nájdeme slová, ktoré K.

v *Našom živote* a jeden v *Národnom kalendári*). Druhú časť predstavujú odpisy zachovaných rukopisných (strojopisných) prác venovaných vybraným problémom z oblasti slovenskej morfológie (predložky a predpony, používanie čísloviek, slovies), lexikológie (cudzí slová, zložené slová) a ortografie. Treťou časťou publikácie je skenovaná podoba rukopisu, ktorý A. Maričová označila ako *Slovník cudzích slov od A po Z*. Pre jednoduchšiu orientáciu a prístup k Hurbanovým textom citujeme v našej práci najmä zo súborného diela Vladimíra Hurbana Vladimírova (VHV) a tam, kde existuje iba rukopis, uvádzame prameň uložený v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Starej Pazove.

Lilge a neskôr i V. Hurban opisujú vo svojich prácach ako cudzie slová udomácnené „v staropazovskej mluve“ (Lilge, 1932: 211). Ako príklad uvádzame: „A teraz *hajde friško* do chiži“ (Lilge, 1932: 218); Klbási zme položili do peci a hurke do *ormaňiku*“ (Lilge, 1932: 217).

Rok po vyjení Lilgeho monografie V. Hurban nadviazal na skúmanie výskytu cudzích slov v hovorenej podobe slovenčiny obyvateľov Starej Pazovy, a to časopisecky publikovanými textami venovanými cudzím výrazom a ich písaniu. Veľmi dobre si uvedomoval, že staropazovské nárečie má značný vplyv na spisovnú podobu slovenčiny, a preto je potrebné venovať pozornosť čiastkovým problémom v tomto nárečí a lingvisticky ho osvetľovať. Veď slovná zásoba Slovákov vo Vojvodine sa obohacovala rovnako ako i lexika slovenčiny v materskej krajine, nielen utváraním nových slov, ale aj preberaním slov z iných jazykov, a preto sa V. Hurban zamerlal aj na túto oblasť jazyka.⁸

Pri skúmaní cudzích slov v staropazovskom nárečí si okrem spôsobov preberania lexém zo zdrojového jazyka a ich významu všimol V. Hurban aj transkripciu v cieľovom jazyku, pričom poukazoval na nejasnosť pravidiel pri písaní prevzatých lexém. V úvahách o písaní cudzích slov sa opieral o *Pravidlá slovenského pravopisu (PSP)*⁹ z roku 1931, v ktorých sa pri písaní cudzích slov uplatňuje dvojaký spôsob: „Alebo hľadíme zachovať, nakoľko možno, pravopis jazyka, z ktorého bolo slovo prevzaté, ponechávame litery a ich skupiny v slovenčine neobvyklé a dĺžku neoznačujeme čiarkou či dĺžňom – alebo prispôsobujeme slová slovenskej výslovnosti, najmä zjednodušujeme litery zdvojené, zbavujeme sa litier a skupín v našom pravopise neobvyklých a označujeme dĺžňom – častejšie v koncovkách nežli vnútri slov – samohlásky slabík dlho vyslovovaných,“ (PSP, 1931: 17), pričom v *PSP* sú cudzie slová delené na zdomácnelé a ešte nezdomácnelé. Podobný princíp delenia cudzích slov a ich písania uplatňuje vo svojich úvahách v článku *Ako písať cudzie slová* aj Hurban, vychádzajúc z *Pravidiel slovenského pravopisu* a z Czambelovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej*. Hurban ponúka vlastné delenie cudzích slov, a to na „úplne nečasté, časté a zdomácnelé,“ a vytvára tak tri skupiny

⁸ V medzivojnovom období, keď sa spisovná slovenčina nielen upevňovala medzi Slovákami žijúcimi ďaleko od materskej krajiny, ale sústredila sa na ňu aj vedecká pozornosť, zanietený kňaz a už etablovaný dramatik a prozaik V. Hurban prichádza s ideou pozdvihovania a posilňovania povedomia Slovákov o materinskom jazyku. Prostredníctvom praktických školení (vyučovania), odborných textov a populárno-vednej publicistiky chcel približovať gramatiku a najnovšiu kodifikáciu spisovnej slovenčiny miestnemu jazykovému spoločenstvu. Všimol si, že Slováci neovládajú slovenský pravopis a nevedia správne po slovensky hovoriť. Rozhodol sa preto vyučovať ortografiu, vysvetľovať gramatické i vývinové javy spisovnej slovenčiny a publikovať odborné texty z oblasti slovenského pravopisu, morfológie, lexikológie, etymológie a dialektológie.

⁹ Prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* vznikali ako kolektívne dielo päťčlennej komisie Jazykového odboru Matice slovenskej pod vedením Václava Vážneho. Matica slovenská ich vydala v roku 1931 ako jediné ministerstvom školstva a národnej osvety schválené vydanie a zároveň ako učebnú pomôcku pre všetky typy škôl v Československej republike.

cudzích slov (VHV, 2014: 44). Do prvej skupiny zaraďuje slová, ktoré sa používajú zriedka, sú to slová „časové, náhodné – povedzme moderné“ (VHV, 2014: 44); tu ako príklady uvádza slová a slovné spojenia *yo-yo* (detská hra), *five o'clock tea* či „najmodernejší výraz americký“ *swapping* (VHV, 2014: 44), ktorý definuje ako „zamieňanie rôznych vecí miesto platenia peňazmi“ (VHV, 2014: 44 – 45), a tiež sem zaraďuje všetky vlastné cudzojazyčné mená. Druhú skupinu tvoria slová latinského a gréckeho pôvodu, pri ktorých je potrebné ovládať východiskové slovo a špecifiká deklinácie, ako je to napríklad pri slove *privilégium*, keď pri skloňovaní „-um musí odpadnúť, teda genitív hlási *privilegi-a* a nie *privilegiuma*“ (VHV, 2014: 45), pričom zvláštnu pozornosť treba venovať slovám s nepravidelnou deklináciou. Do tretej skupiny zahrnul V. Hurban už „úplne zdomácnelé“ slová, ktoré sa píše podľa „slovenského pravopisu“ – napríklad *fľaša*, *finta*, *falošný*, *farba*, *grobian*. Mimo klasifikácie ostali slová, pri ktorých sa cudzí pôvod už nepocituje (napríklad *dom*, *jahňa*, *oheň*), slovami V. Hurbana „ich pôvod úplne je vyhaslý“ (VHV, 2014: 45).

Slovníky cudzích slov. Problematiku cudzích slov v staropazovskom nárečí zhrnul Hurban do dvoch nedokončených slovníkov. Materiál do slovníkov si pripravoval postupne a čiastkové štúdie a články uverejňoval v periodikách *Národná jednota* a *Náš život* alebo sa zachovali v rukopise. Prvý zamýšľaný slovník mal zahŕňať cudzie slová v staropazovskom nárečí, k nemu sa viažu texty *Slovník staro-pazovských výrazov z cudzích jazykov*, *Cudzie výrazy v pazovskom nárečí*, *Pazovské výrazy z cudzích jazykov (písané foneticky)*, *Skúmanie staropazovského nárečia*, *Výrazy pazovské* a *Dodatky ku Slovníku cudzích výrazov v Staro-Pazovskom nárečí*, a druhý slovník obsahuje najmä slová latinského pôvodu, latinské slová a biblické výrazy. Kompletný slovník cudzích slov v staropazovskom nárečí nikdy tlačou nevyšiel, zachovali sa nám len spomínané čiastkové štúdie, besednice, strojopisné a rukou písané texty venované tejto problematike. Za najucelenejší a pomerne obsiahly slovník staropazovských slov z cudzích jazykov Hurbanovej proveniencie preto považujeme slovník, ktorý je súčasťou článku *Cudzie výrazy v pazovskom nárečí* publikovanom v roku 1938 v časopise *Náš život*. Slovník ponúka takmer štyristo lexikálnych jednotiek, pričom jednotlivé heslá sú v ňom spracované starostlivo a prehľadne, vysvetlenie významu cudzích slov je presné, výstižné a podľa možnosti čo najstručnejšie, nechýba údaj o pôvode slova.

Najobsiahlejším Hurbanovým slovníkom je slovník latinských slov a slov latinského a gréckeho pôvodu, ktorý označila Anna Marićová, zostavovateľka publikácie *Vladimír Hurban Vladimírov: Jazykovedné práce*, ako *Slovník cudzích slov od A po Z*. (VHV, 2014: 155 – 178). Takéto označenie však nevystihuje obsah spomínanej práce a v kontexte Hurbanovho skúmania cudzích slov sa môže javiť ako zavádzajúce. Rukou písaný slovník obsahuje totiž iba latinské a grécke slová a ich ekvivalenty v slovenčine. Podľa počtu zachytených slov je tento rukopisný slovník najrozsiahljší, zahŕňa takmer tisícšesťsto lexikálnych jednotiek.

Pozostáva z dvadsiatich štyroch strán a je nesmierne náročný na čítanie a analýzu. Vzhľadom na Maričovej názov sa dokonca končí predčasne, prvými heslami písmena „T“. Slová majú od písmena „A“ po začiatkové heslá písmena „C“ („K“) trojčlennú štruktúru – prvé slovo je prevzaté z latinčiny, v zátvorke nasleduje latinský výraz, z ktorého slovo pochádza, a potom slovenský, zväčša jednoslovný výklad či ekvivalent. Od litery „C“ po literu „M“ sa strieda trojčlenná štruktúra s dvojčlennou (latinský výraz a slovenský alebo srbský ekvivalent) a od „M“ sú už slová takmer nečitateľné, latinský výraz v zátvorke tu absentuje. Od litery „E“ je výklad slova uvádzaný prevažne v srbcine alebo Hurban použil na vysvetlenie srbský ekvivalent. Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov: *afekt* (affectus) = duševné postavenie; *akurátny* (akurato) = správny; *epigram* = nadpis (gr); *equus* = kôň; *ergo* = dakle; *focus* = ožištie; *gratis* = besplatno; *jacio* = bacati; *Pontus* = Crno more¹⁰; *semi* = pola (archív SEAVC, RSK0000slov/1961). Slovník neobsahuje vstupný text, neexistuje k nemu opis a okolnosti jeho vzniku nie sú známe. Môžeme len predpokladať, že spomínaný slovník je výsledkom Hurbanových jazykovedných skúmaní zameraných na cudzie slová pôvodom z latinčiny a na biblické výrazy, ktoré mu ako evanjelickému kňazovi boli nepochybne blízke. Vzniku slovníka pravdepodobne predchádzali Hurbanove práce *Latinské slová v slovenčine* a *Význam mien biblických*, zachované iba v rukopise. Oba texty sú nedatované, nepoznáme ich genézu. Text *Latinské slová v slovenčine*¹¹ V. Hurban žánrovo označil ako besednica, pravdepodobne text plánoval zaslať do nejakého periodika. Impulzom k napísaniu besednice bolo autorovo úsilie ukázať, aký hlboký i pomerne rozsiahly vplyv mala latinčina na slovenčinu, a zamerať sa na jej rezíduá v súčasnom jazyku. Hurban upozorňuje na bohatú prítomnosť latinských slov v slovenčine a uvádza príklady, koľko je v slovenčine „tých latinských (indoeuropejských) slov, ktoré výrečne svedčia, že kedysi všetci Ariji (belosi) hovorili jedným jazykom“ (archív SEAVC, RSK0000lati/4445). Slová prevzaté z latinčiny rozdeľuje V. Hurban do troch skupín: slová, ktoré sa používajú v pôvodnej podobe (*absolvovať*, *fabrika*, *fakt*); slová, ktoré sa úplne udomácnili (*dom*, *múr*, *laľuja*, *konvalinka*) a slová, v ktorých je zrejmy (badateľný) latinský koreň (*jahňa* – *agnus*, *ohň* – *ignis*, *desať* – *decem*, *vidím* – *video*). Svedectvom Hurbanovho vedeckého záujmu o túto problematiku je záverečná veta besednice, v ktorej V. Hurban vyzýva, aby k tejto téme filológovia „doniesli obširnejší referát“ (archív SEAVC, RSK0000lati/4445). Rukopis pod názvom *Význam mien biblických*¹²

¹⁰ Hurbanovo vysvetlenie slova *Pontus* nie je celkom presné. Pontus alebo tiež Pontos je historické územie na severovýchode Turecka na pobreží Čierneho mora. Názov dali regiónu Gréci, ktorí ho obývali v archaickom období, a je odvodený z gréckeho názvu pre Čierne more Pontos Eukseinos, čo znamená pohostinné more.

¹¹ Rukopis (strojopis) je evidovaný v Ústrednom archíve SEAVC pod prírostkovým číslom RSK0000lati/4445.

¹² Rukopis je pod žánrovým označením „skica“ evidovaný v Ústrednom archíve SEAVC pod

je výsledkom autorovho bádania na poli biblickej onomastiky. Text obsahuje predhovor na dvoch stranách a na deviatich stranách je heslovitý súpis vlastných (biblických) mien, pričom V. Hurban heslár zostavil takto: 1. biblické meno; 2. skratka pôvodu (jazyk, z ktorého meno pochádza – aramejský, grécky, hebrejský a latinský); 3. v zátvorke niekde uvádza, ako sa vyslovuje meno v origináli; 4. za menom (heslom) vysvetľuje význam biblického mena (napríklad *Abimelech*, h. = otec kráľov; *Noe*, h. (Noach) = odpočinok). Hurbanov krátky slovník biblických mien mal podľa autora slúžiť ako pomôcka pri čítaní a interpretovaní Biblie, pretože „tieto mená prekladatelia našej Kralickej biblie nechávali v pôvodnine alebo len trochu ich prispôbovali výslovnosti našej“ (archív SEAVC, RSK0000vyzn/356) a pre súčasného čitateľa je význam týchto mien neznámy.

Stavba slovníka cudzích slov v pazovskom nárečí. Prvý Hurbanov slovník cudzích slov z roku 1933 nazvaný *Slovník Staro-Pazovských výrazov z cudzích jazykov* obsahuje okolo stotridsať slov označených ako prevzatia z francúzštiny, turečtiny, nemčiny, latinčiny, maďarčiny, juhoslovančiny a medzi nimi aj niektoré onomatopoické slová a „skomoleniny z rôznych jazykov“ (VHV, 2014: 74). Druhý slovník uverejnený v roku 1938 pod názvom *Cudzíe výrazy v pazovskom nárečí* je novou, prepracovanou a doplnenou verziou prvého slovníka a zachytáva takmer štyristo lexikálnych jednotiek. Oba slovníky zostavil Hurban tak, že k východiskovým heslovým slovám spravidla uvádza slovenské ekvivalenty: *cajt* (nem. Zeit) = čas; *bekeš* (maď.) = kabát; *gospoďa* (juh.) = pani; alebo podáva ich sémantickú definíciu, vysvetľuje ich význam: *frcľa* (?) = fiflena, dievka, ktorá sa rada hrdo nosí; *herovka* (?) = jedlo, na masti vyprážené cesto, sladké; *hurka* (maď.) = jedlo, klobása plnená kašou (VHV, 2014: 74 – 78, 85 – 97). K slovám vždy uvádza ich pôvod (formou skratky v zátvorke)¹³ a následne slovenský ekvivalent alebo jeho lexikálny význam. Výnimku z takejto slovníkovej stavby predstavuje len rukopis pod názvom *Pazovské výrazy z cudzích jazykov (písané foneticky)*, kde sú všetky výrazy bez výkladu, chýba slovenský ekvivalent a kvalifikátor pôvodu. Spomínaný rukopis je rýdzim abecedným súpisom cudzích výrazov v staropazovskom nárečí a môžeme ho vnímať ako prípravnú verziu zamýšľaného slovníka.

Analýza slov a určovanie východiskového jazyka neboli u Hurbana vždy presné, a tak v slovníku možno pozorovať viaceré omyly v prezentovaní adaptačných procesov prevzatých lexém a v ich sémantickej definícii. Ako príklad uvedieme niekoľko výrazov: *bičag* (maď.) = nôž – ako východiskový jazyk je uvedená maďarčina, ide tu však o turečtinu, teda slovo bolo do slovenčiny sprostredkované cez maďarský alebo srbský jazykový filter; *badava* (s.) = darmo, darmo je! – pôvodne turecké *bedava* s významom zadarmo, ide o srbsčinou sprostredkovaný turcizmus; *taraba* (s.) = drevený plot – pôvodne perzské, turecké (*tahta perde* = drevený

prírastkovým číslom RSK0000vyzn/356.

¹³ Ak pôvod slova nebol Hurbanovi jasný, do zátvorky dal otáznik.

záves), *taraba* v zmysle plot, drevená ohrada, z vertikálne postavených dosiek, lát; *cúriť* (s.) = tiecť – srbský význam je unikať, presakovať, v zmysle úniku vody (VHV, 2014: 74 – 78, 85 – 97). Hoci sa Hurban vo viacerých analýzach mýlil alebo bol nepresný, správne určil, že najviac prebratých slov sa do staropazovskej slovenčiny dostalo zo srbčiny (z kontaktového jazyka), a vrstvu prevzatých, importovaných slov zo srbčiny tak možno považovať za najpočetnejšiu. Toto zistenie Hurbana potvrdila neskôr aj lingvistka Mária Myjavcová, ktorá konštatuje, že väčšinu cudzích slov si používatelia slovenčiny vo Vojvodine „osvojujú prostredníctvom srbčiny“ (Myjavcová, 2009: 185). Hurban nebol lingvista a skúmaniu cudzích výrazov sa nevenoval ako odborník, ale jeho slovník zostáva dodnes aktuálny. Cudzie slová v staropazovskom nárečí, ktoré VHV „zobieral pred päťdesiatimi rokmi, v Starej Pazove sa používajú aj dnes“ (Marićová, 2011: 113).

Na poznaní slovenčiny a jej správnom používaní vo verejnej komunikácii V. Hurbanovi nesmierne záležalo. Svedectvom sú jeho verejné jazykovedné vystúpenia, odborné práce venované súdobej podobe slovenčiny vo Vojvodine aj praktické jazykové kurzy. Slovná zásoba Slovákov žijúcich vo Vojvodine sa obohacovala rovnako ako lexika slovenčiny v materskej krajine, a to nielen utváraním nových slov, ale aj preberaním slov z iných jazykov. Túto skutočnosť si V. Hurban všimol v každodennej komunikácii i vo verejných jazykových prejavoch, a preto ju vo viacerých prácach reflektoval. Jeho cieľom bolo komplexne zachytiť cudzie slová v staropazovskom nárečí, ozrejmiť ich pôvod a legitimizovať ich používanie v každodennej komunikácii. Jazykovedné práce Vladimíra Hurbana Vladimírova venované obohacovaniu slovnej zásoby, cudzím výrazom v pazovskom nárečí a latinským slovám v slovenčine možno vnímať nielen ako zaujímavé svedectvo doby, ale tiež ako inšpiratívny prameň k dejinám slovenskej lingvistiky a stavu a fungovaniu slovenčiny za hranicami materskej krajiny.

Literatúra

- Czambel, S. (1902). *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Kníhkupecko-nakladateľský spolok.
- Hríbová, M. (2022). Stav a perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku. *Slavica Slovaca*, 57 (3), 245 – 258.
- Hurban, V. V. (VHV). (2014). *Jazykovedné práce*. Zost. Anna Marićová. Slovenské vydavateľské centrum.
- Hurban, V. V. (1933a). Ako písať cudzie slová. *Národná jednota*, 14 (4), 1.
- Hurban, V. V. (1933b). Slovník staro-pazovských výrazov z cudzích jazykov. *Náš život*, 1, 181 – 184.
- Hurban, V. V. (1938). Cudzie výrazy v pazovskom nárečí. *Náš život*, 6, 197 – 206.

- Koruniak, S. (2020). *Dejiny spisovnej slovenčiny v prostredí vojvodinských Slovákov v medzivojnovom období*. Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov – Slovenské vydavateľské centrum.
- Lilge, K. (1932). *Stará Pazova*. Tlačou a nákladom Daniela Pažického.
- Marićová, A. (2011). *O jazyku*. Slovenské vydavateľské centrum.
- Marićová, A. (2006). *Slovenské nárečie Starej Pazovy*. Vydavateľstvo Ivan Krasko/ Vydavateľstvo ESA.
- Myjavcová, M. (2009). *Slovenská jazyková čítanka: o slovenskom jazyku vo Vojvodine*. Slovenské vydavateľské centrum.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*. (1931). Štátne nakladateľstvo.
- VHV. *Vlastný životopis*. (2003). Miestny odbor Matice slovenskej, Slovenský evanjelický a. v. cirkevný zbor.
- Zborník spolku vojvodinských slovakistov 8 – 9*. (1986 – 1987).

Archívne pramene

Rukopisná pozostalosť Vladimíra Hurbana Vladimírova – Ústredný archív Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Starej Pazove (Srbsko).

Јулијана Бењова

**СТРАНЕ РЕЧИ И СТАРОПАЗОВСКИ ИЗРАЗИ ИЗ СТРАНИХ ЈЕЗИКА
У ЛИНГВИСТИЧКОМ ДЕЛУ ЕВАНГЕЛИСТИЧКОГ СВЕШТЕНИКА ВЛАДИМИРА
ХУРБАНА ВЛАДИМИРОВА**

Резиме

У међуратном периоду, многи словачки културни делатници, свештеници и учитељи који су живели у Војводини трудили су се да одрже језичку свест Словака и подрже њихов основни ниво владања словачким језиком. Евангелистички свештеник, публициста и драматург из Старе Пазове, Владимир Хурбан Владимиров (ВХВ), објављивао је текстове из области граматике и правописа са циљем да унапреди језичку културу и побољша владање словачким језиком међу локалним становништвом. Хурбан је словачки језик посматрао као динамичну појаву и био је свестан да његов облик зависи од социокултурних фактора, територијалне покривености и посебно међујезичке интерференције, због чега се у својим лингвистичким анализама фокусирао на питање страних израза у старопазовском дијалекту, којим је савршено владао и користио га природно.

В. Хурбан је старопазовски дијалекат доживљавао као посебан облик словачког националног језика. Није размишљао о страним речима из угла потребе за њима, њихове функционалности или прикладности у словачком језику нити се бавио последицама њихове употребе у смислу слабљења језичког самопоуздања Словака. Позајмљене изразе сматрао је саставним делом народног језика, те је стога настојао да их опише и категоризује. Резултат његовог лингвистичког истраживања је неколико текстова о страним речима у пазовском дијалекту и два непотпуна описна речника.

Комплетан речник страних речи у старопазовском дијалекту никада није објављен, сачуване су само студије, предавања, рукописи или текстови куцани на писаћој машини. Најсвеобухватнијим речником старопазовских речи из страних језика сматрамо речник који је део чланка „Cudzie výrazy v pazovskom nářečí“, објављеног 1938. године у часопису *Náš život*. Овај Хурбанов речник садржи скоро четири стотине лексичких јединица, речничке одреднице су у њему пажљиво и прегледно распоређене, објашњење значења страних речи је прецизно, јасно и концизно и уз сваку реч стоје и подаци о њеном пореклу. Други Хурбанов речник сачуван је само у рукопису и садржи око хиљаду шестсто одредница – речи латинског и грчког порекла, латинске речи и библијске изразе. Циљ В. Хурбана био је да свеобухватно опише стране речи у старопазовском дијалекту, расветли њихово порекло и легитимизује њихову употребу у свакодневной комуникацији.

Кључне речи: Владимир Хурбан Владимиров, старопазовски дијалекат, речи страног порекла, лингвистички радови, лексикографска дела

Juliana Beňová

**FOREIGN WORDS AND EXPRESSIONS FROM FOREIGN LANGUAGES
IN THE STARA PAZOVA DIALECT IN THE LINGUISTIC WORK
OF THE EVANGELICAL PRIEST VLADIMIR HURBAN VLADIMÍROV**

Summary

In the interwar period, many Slovak cultural workers, priests and teachers living in Vojvodina tried to maintain the language awareness of the Slovaks and support their basic level of command of the Slovak language. Evangelical priest, columnist and playwright Vladimír Hurban Vladimírov (VHV) from Stara Pazova published texts in the field of grammar and orthography with the aim of improving the language culture and command of the Slovak language among the local population. Hurban viewed the Slovak language as a dynamic phenomenon and was aware that its current form depends on socio-cultural factors, territorial expansion and especially on cross-linguistic interference, which is why he focused his linguistic analyses on the issue of foreign expressions in the Stara Pazova dialect, which he controlled perfectly and used naturally.

V. Hurban perceived the Stara Pazova dialect as a special form of the Slovak national language. He did not think about foreign words in terms of necessity, functionality or suitability in the Slovak language, and he did not even notice the consequences of their use in the sense of weakening language self-confidence. He considered borrowed expressions to be an integral part of the national language and therefore tried to describe and categorise them. The result of his linguistic research was several texts focused on the presence of foreign words in the Pazova dialect and the creation of two incomplete explanatory dictionaries.

A complete dictionary of foreign words in the Stara Pazova dialect was never published; only studies, lectures, and typewritten and handwritten texts on this topic have been preserved. We consider the most comprehensive dictionary of Stara Pazova words from foreign languages to be the dictionary that is part of the article *Cudzie výrazy v pazovskom nárečí* published in 1938 in the magazine *Náš život*. This Hurban dictionary contains almost four hundred lexical items, the entries are carefully and clearly arranged, the explanation of the meaning of foreign words is precise, concise, and as brief as possible, and for each word we find information about its origin. Hurban's second dictionary has survived only in manuscript and contains about 1 600 words of Latin and Greek origin, Latin words and biblical terms. The goal of V. Hurban was to comprehensively capture foreign words in the Stara Pazova dialect, clarify their origin and legitimise their use in everyday communication.

Keywords: Vladimír Hurban Vladimírov, dialect of Stara Pazova, foreign words, linguistic works, lexicographic works